

עורכת: ד"ר מירה צורף עריכה לשונית: הדס סופר-שבתאי

כרך 4, גיליון מס' 10, 5 באוקטובר 2014

ישראל וחמאס - על מגבלות הכוח

אשר ססר

מאז מלחמת יום הכיפורים לא נדרשה מדינת ישראל להילחם באף לא אחד מצבאות ערב, ובשל כך מזה ארבעים שנה היא נמצאת בעידן אחר בסכסוך ההיסטורי שלה עם הערבים. הודות לשלום עם מצרים אין למדינות ערב אופציה צבאית של ממש נגד ישראל, והן לא מהוות איום קיומי עליה כפי שהיה בעבר הרחוק. האיום הקיומי הפוטנציאלי המשמעותי שנשקף לישראל הוא מצד איראן הלא ערבית, והדרך שבה תבחר ישראל להתמודד עמו איננה קשורה אלא בעקיפין ובאופן חלקי בלבד לבעיות הביטחון שלה עם שכנותיה הערביות. יתר על כן, ישראל איננה מתמודדת כיום עם עוצמת הערבים, אלא דווקא עם הביטויים המובהקים של חולשתם הקולקטיבית, הנובעים מכך שמאז פרוץ מהפכות ה"אביב הערבי" מרבית מדינות ערב מצויות במשבר עמוק, חלקן אפילו על סף התפרקות. למעשה, תושבי האזור לא חוו כמשבר הזה מאז היווצרות המערכת המדינתית הערבית לפני מאה שנה.

את החלל המדינתי ממלאים שחקנים לא מדינתיים או מדינתיים למחצה. אויביה הפעילים של ישראל נמצאים בכל חזיתותיה, אולם תהא פגיעתם רעה וסכנתם רבה ככל שתהא, הם אינם מהווים איום קיומי. כוחם הצבאי של האויבים האלה, כמו חמאס ברצועת עזה, חמאס וגורמים בפתח בגדה המערבית, חיזבאללה בלבנון ולאחרונה גם ג'בהת אל-נוצרה בגולן הינו, בסופו של דבר, מוגבל ביחס לעוצמתה של ישראל.

יחד עם זאת, על אף מגבלותיהם המצוינות לעיל, אין לזלזל בחשיבותם של היריבים הללו שכן, יש ביכולתם לאיים על ישראל, על חיי אזרחיה ועל שגרת החיים בה. ישראל אומנם יכולה להם, אך כפי שהוכח במבצע "צוק איתן", כמו גם בכל המבצעים הקודמים הדומים לו, אין ניצחונות מכריעים במלחמות המוגבלות והא-סימטריות האלה. כאשר האויב מתחפר בתוככי אוכלוסייתו האזרחית, לא ניתן להכריעו כפי שישראל פעלה במלחמה הקונבנציונאלית בעבר, קרי: בתמרונים רחבי היקף בשדות מערכה פתוחים ולרוב בלתי מאוכלסים.

במלחמה א-סימטרית מן הסוג המקובל היום תיתכן הכרעה, אם בכלל, אלא שהיא כרוכה במחיר גבוה לצה"ל ובמחיר גבוה עוד יותר לצד השני, ובייחוד לאזרחיו. זהו מחיר שהחברה הישראלית איננה מוכנה לשלם ואף לא להסב לאויב, "רק" כדי להסיר איום שאיננו קיומי.

כפי שישראל הכירה במגבלות הכוח בעימותים עם הצבאות הערביים הסדירים ובחרה בנתיב ההסדר, כך היא מכירה גם היום במגבלות הכוח שלה במלחמות התת-קונבנציונאליות נגד הגורמים המדינתיים למחצה, כמו חיזבאללה וחמאס. ההכרה במגבלות הכוח חורגת מן ההקשר הצבאי הצר. קיימת גם ההכרה במגבלות הכוח המופעל באמצעות סנקציות כלכליות, דרך השליטה במעברים לתוך רצועת עזה וממנה, שנועדה לפגוע בחמאס, ביעילות שלטונו ובשביעות הרצון הציבורית ממנו. לבסוף, לצד תועלתן המוגבלת של הסנקציות, בכלל, ומוסריותם המפוקפקת של צעדים כאלה ואחרים שנועדו להעניש את כלל הציבור, בפרט, התחוור כי הסנקציות הללו לא היו אלא חרב פיפיות. בין היתר, הן שתרמו לדחיקת חמאס לפינה ולחץ הבלתי נסבל על הציבור הרחב בעזה, שהביאו בסופו של דבר לפרוץ המערכה האחרונה בהנהגת החמאס ובתמיכה ציבורית רחבה ב"התנגדות" (מקאומה).

גם בחמאס ישנם סימנים להכרה במגבלות הכוח. המידע הזורם מעזה מאז הפסקת האש בסוף אוגוסט רווי במסרים סותרים לכאורה. מצד אחד, סקרים מצביעים על כך שמעמד החמאס בעיני התושבים בעזה ובגדה המערבית מרקיע שחקים בעקבות "הניצחון" על ישראל. בתמישים ימי הלחימה חמאס עמד איתן, ירה בהתמדה לעבר ישראל, ולא הוכרע. אולם מנגד, הנזק שנגרם לו ולתושבי עזה עצום וארוך טווח. הצהרות הניצחון מעל גלי ההריסות אינן אלא אחיזת עיניים ונשמעות חלולות יותר מיום ליום. למעלה מאלפיים הרוגים, אלפי בתים הרוסים ועשרות אלפי אזרחים ללא קורת גג הם מחיר כבד מנשוא, בעיקר בהשוואה לנזק המועט שהסב החמאס לישראל. חמאס עשה כמיטב יכולתו והשקיע את כל כוחו ומרצו, והרבה מהונו, בבניית מערך רקטי, שבאלפי שיגורים לערי ישראל במהלך חמישים ימי לחימה "הצליח" להרוג שלושה אנשים. כל שבעים ההרוגים הישראלים האחרים, שישים ושישה חיילים וארבעה אזרחים, נפלו בלחימה במהלך המבצע הקרקעי ברצועה או שנהרגו מירי פצצות מרגמה על אזרחים וחיילים באזור עוטף עזה.

הציבור בעזה נאלץ לשלם במשך קרוב לעשור מחיר כבד ברמת חייו בשל ההשקעה האדירה של חמאס בבניית פלטפורמת המלחמה בישראל, ובכלל זה ארסנל הרקטות והפצמ"רים, ורשת המנהרות המסועפת שהושקע בה הון עתק. השקעה זו באה על חשבון רווחתה של האוכלוסייה, שנתנה בחמאס את אמונה. אלא שבסופו של דבר רשימת ההישגים של חמאס הייתה פחותה בהרבה מן המצופה. אמנם, לישראל נגרמו אבדות, חיי השגרה הופרו ובאזור הדרום אף באופן בלתי נסבל, ונמל התעופה בן גוריון נסגר כמעט לחלוטין למשך יומיים. אך אלה מתגמדים לעומת הסבל המתמשך של תושבי עזה. את הישגי המערכה עבור חמאס – הנכונות הישראלית לדון בהפחתת ההגבלות במעברים, בהרחבת שטחי הדיג ובשחרור אסירים – ניתן היה להשיג עוד בהפסקת האש הראשונה, שהוצעה לאחר שבוע של לחימה, וסביר שניתן היה להשיגם גם ללא ירי הרקטות.

מחמוד עבאס, כמו גם פלסטינים וגורמים ערבים רבים אחרים בתוך עזה, השמיעו ביקורת שהתמקדה בליקוי המאורות שאפיינו את ההחלטה להמשיך את המערכה לעוד שישה שבועות תמימים כשאת המחיר הכבד שלמו תושבי עזה, זאת ללא כל הישג ממשי. חמאס טרם מצא לביקורת זו מענה הולם. בינתיים, בעזה פושה הייאוש, ולנוכח ההרס הרב אין רצון בקרב הציבור בחידוש הלחימה. נהפוך הוא. לפי אחד הסקרים (ובדומה לסקרים

מהתקופה שקדמה למערכה האחרונה), ארבעים אחוזים מקרב תושבי עזה מעידים כי ברצונם להגר, וכפי שניתן להסיק מאסון הטביעה של מאות אנשים בלב הים התיכון באמצע ספטמבר, עזתים רבים מסכנים עתה את ממונם ואף את חייהם בניסיון נואש להימלט מהרצועה בדרך הים.

אין תמה אפוא, שלצד ביטויים לוחמניים של דחיית המשוואה הישראלית של "שיקום תמורת פירוז" והצהרות של חמאס לפיהן לא יניח לעולם את נשקו, מבצבצות גם אמירות אחרות. אין זאת אומרת כי הלוחמנות אינה משקפת נאמנה את עמדת הארגון ואת כוונתו להתחמש ולהתחפר מחדש. אך יחד עם זאת, ב-10 בספטמבר הודיע סגן יו"ר הלשכה המדינית של חמאס, מוסא אבו מרזוק, בשונה מן הגישה המקובלת של הארגון, כי ייתכן שחמאס יחתור למשא ומתן עם ישראל, משום שזה רצון רוב התושבים בעזה. אם יימשך המצב הקיים, אמר אבו מרזוק, ייתכן כי לחמאס לא תהיה ברירה. גם אם אחרים בהנהגה מיהרו להכחיש ולגנות את דבריו, ברור כי בצמרת חמאס מתנהל ויכוח פנימי בסוגיה זאת. כשבוע לאחר מכן, ב-18 בספטמבר, הודיע מחמוד אל-זהאר, הנמנה על הניציים שבמנהיגי חמאס, כי הפסקת האש שהוכרזה למשך חודש ב-25 באוגוסט איננה מוגבלת בזמן, וכי תימשך כל עוד ישראל לא תפר אותה. מן האמור לעיל, ברור כי חמאס מעוניין במשא ומתן ולא בחידוש הלחימה.

באשר להיתכנות של משא ומתן, יש אמת רבה בטענות כי אין מנוס אלא להמשיך ולנהל את הסכסוך עם הפלסטינים, שכן לא קיימת אפשרות לפתור אותו על כל היבטיו – גבולות, שאלת ירושלים, הסדרי הביטחון וסוגיית הפליטים – בטווח הנראה לעין. אך מנגד, אין לקבל את הטענה כי משמעותו המעשית של ניהול הסכסוך היא הנצחת המצב הקיים. "שקט תמורת שקט" ללא כל אופק מדיני וללא כל מאמץ אמיתי לשנות את המצב הקיים, מותיר על כנו את הגורם הנפיץ העיקרי, התורם להתלקחויות החוזרות ונשנות בין ישראל לפלסטינים. המצב הקיים הוא בלתי-נסבל לא רק עבור התושבים בעזה, אלא גם עבור תושבי הגדה המערבית. הדבר בא לידי ביטוי לאחרונה ביוזמת הרשות הפלסטינית להעביר בדחיפות את המאבק לסיום הכיבוש לזירה הבינלאומית ולהגביר את הלחץ על ישראל במישורים המדיניים, הכלכליים והמשפטיים, וכן בהפרות הסדר המתמשכות, בעיקר בירושלים. מי שיחתור ל"שקט תמורת שקט", עלול לקבל לכל היותר את מבוקשו הצנוע לטווח לא ידוע, עד לסבב הבא של ירי רקטות ופצמ"רים, הפסקת אש, משא ומתן וחוזר חלילה. יהיה זה מבחן קשה לא רק לכוח העמידה של תושבי עזה, אלא גם לחוסנה הלאומי של החברה הישראלית.

המשא ומתן הוא דרך חתחתים. אפשר למנות סיבות רבות לכישלוננו האפשרי, והכישלון עלול להוביל לחידוש הלחימה גם אם לשני הצדדים אין רצון בכך. חמאס, שחותר להצדיק את המחיר הגבוה שעזה שילמה, עלול להעלות דרישות שישראל לא תוכל להיענות להן, מה גם של ישראל מניע הפוך – להראות כי לחמאס "לא יינתן פרס על תוקפנותו". כמו כן עלולות להתגלות מחלוקות בין פתח וחמאס על חלוקת הסמכויות בניהול המעברים והשיקום ברצועה שיכשילו את הניסיונות להסדר. ייתכן גם שישראל וחמאס לא יסכימו על דרכי הפיקוח למניעת התחמשותו המחודשת של חמאס. ישראל, קרוב לוודאי, תדחה את תביעת חמאס לנמל ימי ולשדה תעופה בעזה (אם כי ייתכן שתסכים להקמתם באל-עריש, בפיקוח מצרי הדוק, אם המצרים יאותו לכך).

אך לעומת זאת, ההכרה של שני הצדדים במגבלות הכוח פותחת צוהר לנתיב משא ומתן חלופי. מדובר במשא ומתן בעל אופק מדיני, שיגדיל את הסיכוי להסדרה יציבה וארוכת טווח בעזה. לצד הדיונים על הסדרה בעזה

צריכה ישראל ליזום התקדמות לקראת פתרון של שתי מדינות בהדרגה ובשלבי ביניים שיבוצעו בהסכמה, או אפילו במהלכים חד-צדדיים של ישראל. לא עוד "תשובות ציוניות הולמות" הפוגעות ביכולת קיומה של ישראל כמדינת היהודים ובמעמדה הבינלאומי, אלא הפסקת מדיניות הבידול בין עזה לגדה המערבית, השלמה עם ממשלת הפיוס הפלסטינית וראייתה כנכס אפשרי ולא נטל הכרחי, מתן הקלות בחופש התנועה של הפלסטינים ומתן הזדמנות ממשית לחיי רווחה לתושבי השטחים, תוך היערכות חדשה, זהירה והדרגתית של כוחות צה"ל ברחבי הגדה המערבית. למדיניות שכזו יש סיכוי וראוי לנסות ולממש אותה. אם תיכשל ותנוצל לרעה על ידי הפלסטינים, כפי שמלמדנו ניסיון העבר, לא תהיה ברירה אלא לשנות כיוון ולהסתפק בהסדרה מוגבלת בעזה בלבד או אף במועט שמציעה נוסחת ה"שקט תמורת שקט".

או אז תהיה ישראל חייבת לשקול, לצד המשך חתירתה הפעילה להסדר יותר רחב, את השימוש המחודש במכה המקדימה כמהלך מבצעי אפשרי. דוקטרינת הביטחון של ישראל גרסה במשך שנים עוד לפני 1967 שיש לנקוט מכה מקדימה במטרה למנוע ניהול המלחמה בשטחה. באמצעות הרקטות והמנהרות הצליחו אויבי ישראל להפר את העיקרון הזה ולהעביר את המלחמה אל העורף הישראלי, כפי שלא הצליחו אי פעם בעבר. בעימותים עתידיים עלולה הפגיעה בעורף להיות קשה אף יותר ממה שחויינו עד כה. לא סביר עוד שישראל תמתין לרגע שבו יבחרו חמאס או חיזבאללה, או שניהם גם יחד, בדרך ובמועד שבה יפתיעו אותה. ראוי שישראל תבהיר שבחציית קו אדום מסוים, היא זו שתכה ראשונה ובעוצמה רבה, בעיתוי, במקום ובשיטה שהיא תבחר. מהלך מקדים מתוכנן כהלכה עשוי לקצר את המערכה ולהפחית את האבדות לשני הצדדים. מהלך מקדים גם יוסיף להתענה יותר מסבב הניחושים המתנהל עתה בישראל בשאלה מהיכן יפתיעו אותה חמאס או חיזבאללה בפעם הבאה. מי שממתין תוך ניסיון לנחש מהיכן יופתע, סביר מאד שיופתע בכל זאת. בפעם הבאה, אם חלילה תהיה כזאת, המכה הראשונה כמו גם ההפתעה חייבות לבוא מצד ישראל.

אלא שגם למהלך מקדים מסוג זה אין ערך בפני עצמו. שכן, אם במגבלות הכוח עסקינן, אזי יש להבין שלשימוש בכוח עשוי להיות ערך בר קיימא רק כמסד להסדר מדיני.